

Türk Halk Hikâyeciliğinde

Meddah Çevreleri

Mustafa TATCI

Giriş :

Asırlar boyunca ozan, âşık ve meddahlar vasıtasıyla hikâye ihtiyacını karşılayan Türk halkı, muhit ve zamana bağlı olarak bir çok eserleri dinlemiş veya okumuştur.

Türklerin İslamiyeti kabûlünden önce ve sonra, okuma-yazmanın geç yayıldığı köy ve kasaba halkları için ozan ve âşıkların hafızaları âdeta kitap vazifesini görmüştür. Onlar, türkölü aşk hikâyelerini, destanları ve mensur hikâyeleri sözlü olarak bugüne kadar yayla, çadır ve köy muhitinde alâkanın canlılığı nisbetinde devam ettiregelmişlerdir⁽¹⁾.

Asırlar içinde, isim değiştirerek halk hikâyelerini anlatagelen pek çok âşık, kışâ-han veya meddah, ilk zamanlarda umûmî olarak destânî mahiyetteki kıssaları anlatmışlardır. Bugün, hikâye dediğimiz bir çok tahkiye örneğinin, kaynaklarda destan başlığı altında işlendiği bilinmektedir. İslamî devrede teşekkül eden bazı hikâyeler üzerine bir terim araştırması yapan Şükrü Elçin, yukarıda belirttiğimiz neticeyi elde etmiştir⁽²⁾.

En eski Türk halk hikâyecileri, Altay Türklerinin Kam Kırgızların Baks, Bahşi, Oğuzların Ozan dedikleri büyücü, hekim, din adamı vs. kişilerdi. Bunlar, tarih boyunca merhalelerden geçerek Dede Korkut Hikâyelerinde, Korkut Ata kimliği ile karşımıza çıkmıştır. Daha sonra Anadolu beylerinin konak ve saraylarında şair çalgıcıların yerini XV. yüzyıl or-

tarından sonra meddahların aldıkları görülmektedir. Köprölü'nün pek çok defalar ifade ettiği gibi, bizde halk hikâyeleri fevkalade yaygınlaşmış, geniş bir çevrede teşekkül etmiştir :

"Anadolu ve Rumeli Türklerinin eski edebî hayatında, meddahlığın çok büyük bir yeri vardır; çünkü bizde halk hikâyeciliğini temsil edenler, asırlardan beri meddahlar olmuştur. Halk kahvehanelerinden saraylara kadar her sınıf ve seviyede insanlara mahsus mahfillerde aranan ve sevilen hikâyeler, taklidler, nüktelerle her sınıf halkı eğlendiren bu hikâyeciler, edebiyat tarihimiz için çok mühim bir mevzuudur"⁽³⁾.

Özellikle, XVII. asırdan sonra yazma cönklerde görülmeye başlayan bazı meddah hikâyeleri, meraklı müstensihlerin tespiti sayesinde bugünlere kadar gelmişse de pek çok halk hikâyesinin zihinlerden silinip gittiği de açıktır. Bunun yanında bir kaç tane halk hikâyesi de, bütün Türklük âleminde haklı bir şöret kazanarak, çok geniş bir çevreye yayılmış, bu hikâyeler unutulmadığı gibi geniş bir varyant potansiyeliyle yıllar içinde mühim yorumlara ulaşmıştır. İşte, bilinen ve bilinmeyen, unutulmaya yüz tutan bu hikâyelerin ciddi araştırmalarla ortaya konulması gerekmektedir.

Birçok hikâyemizde, sosyal, kavmi ve mezhebî şartların, değer ve unsurların gizli ol-

duğu bellidir; anlatıldıkları muhitlerin kültür, dil ve gelenek unsurlarını taşıyan bu zihni malzemeler, (yani halk hikâyeleri) milletimize ait pek çok özelliği canlı olarak muhafaza etmekte ve yaşatmaktadır.

Türk halk hikâyeleri, çeşitliliği ve renkliliğiyle dikkat çektiği gibi, geniş bir muhit içinde yayılmasıyla da ilmi araştırmalara konu olmuştur. Türkolojiyle uğraşan bazı ilim adamları hikâyelerimizin menşeiini incelerken, onları, çeşitli kültür dairelerine sokmaya çalışmışlardır. Bunları kısaca belirtmeden önce, diyebiliriz ki, meselâ en meşhur Arap kıssalarından birisi olan Leylâ ile Mecnun'u, Türk bir meddahın ağzından dinlerken aslından pek çok değişikliklere uğradığı görülecektir. O halde, dışardan gelen hikâyelerde dahi bir millilikten söz edilebilir.

Bir zamanlar Dede Korkut gibi milli-kahramanlık hikâyeleri anlatan kıssa-hanlar, İslamî tesirle konularını genişletmişlerdir. Yaşayan son meddahlardan Behçet Mâhir, "Her meddahın bilip anlatması gereken hikâyeler nelerdir?" sorusuna :

— Köroğlu birincisi; ikincisi, fikir uyanıran maddî-manevî Emrah ile Selvi; üçüncüsü dünyada yaşadım diyen olursa Hatem-i Teyi Ebi Ali Sinan, Ebil Harisi..... diyebilmektedir⁽⁴⁾.

Meddahların bu geniş konu kapasitesi bazı araştırmacıları yanıltmış, bunun için Türk hikâyelerinin "gayr-ı millî" olduğu iddia edilmiştir. Meszaros böyle düşünen birisidir. Bu araştırmacıya göre, hikâyelerimizin menşei, Arabistan ve Acemistan'dır⁽⁵⁾. Kunoş, daha farklı düşünür, ona göre, "Bütün halk kitapları (basılmış halk hikâyeleri) eski bir menbaa ircâ edilebilir. Lisan ve mevzularından istidlal edildiğine göre bunların ilk vatani Azerbaycan ve Irak Türklerinin oturdukları yerlerdir. Bunlar, hakikat halde Türkmenlerin kahramanlık masallarıdır. Sırasına göre Osmanlı veyahut, İran Türkleri arasına gelmiş yerine göre Şii veya Sünnî bir renk almış herhalde Anadolu'dan evvel Azerbaycan'da yaşamıştır⁽⁶⁾.

Pertev Naili'nin eserinde öğrendiğimize göre, Saussey adlı araştırmacı, halk hikâyelerimizin her anlatılıştta yeni unsurlarla

Meddah İsmet Efendi'nin oğlu Meddah Kadri Efendi.

beslenerek genişlediği fikrindedir. Bu açıdan bakılınca hikâyelerimizin millilik vasfı ortaya çıkmaktadır;

"Âşıklar, yani bu eski menkabeleri (halk hikâyelerini) anlatan gezici şairler, bunlardaki muhtelif unsurları kaynaklaştırmakla kalmamışlar, aynı zamanda bunlara yeni bir unsur, kendilerini de katmışlardır"⁽⁷⁾.

Bir başka araştırmacı Eberhard'a göre de, Türk Halk hikâyeleri, "İran tesiriyle meydana gelmiştir"⁽⁸⁾. Fikret Türkmen'in fikrine göre, Destani kahramanlık duyguları, İran kaynaklı Şeyh-nâme, Ferhad ile Şirin, Leylâ ve Mecnûn gibi hikâyelerin tesiriyle meydana gelmiştir⁽⁹⁾.

..

P. Naili Boratav, hikâye anlatırken, "dinleyici ile hikâyecinin hissiyat ve zihniyetleri birbirine ekseriyetle tevafuk etmektedir. Çünkü aynı ictimâî muhite mensup kimselerdir" demektedir. O'na göre, "Âşıkların, meclisi teşkil eden dinleyicilerin yaşlarına, seviyelerine, memleketlerine göre konuştukları muhakaktır"⁽¹⁰⁾.

Behçet Mâhir'e göre değerlendirecek olursak, bu fikir kesin olarak doğru kabul edilemez :

"Bir meddah, geçmişi dile getiremezse, meddah olamaz, âşık olur"(11).

Bütün Türklük âleminde görülen ortak halk hikâyelerini incelediğimiz zaman görülecektir ki, meddahlar, anlattıkları hikâyelerin ana vakasını değiştirmeden yorumlamaktadırlar. Bu husus, ayrı bir araştırmayı gerektirir. Burada değerlendireceğimiz asıl konu, Türk halk hikâyelerinin anlatıldığı ve teşekkül ettiği muhitlerin hangi coğrafi ve tarihi sahalarda inkişaf ettiği hususudur.

ANADOLU SAHASINDAKİ TARİHİ VE COĞRAFİ MUHİTLER :

"Anadolu Beylerinin saraylarında henüz eski Türk ozanlarına tesadüf olduğu XIV. asırda, halk arasında kıssa-hanlık vazifesini gören kimseler elbette vardır... Eldeki vesikalara göre, herhalde XIV. asırda ozanlardan ayrı bir kıssa-hanlar zümresinin teşekkül ettiği iddia olunabilir.

Saraylarda bulunması pek tabii olan bu kıssa-hanların, halk meclislerinde okudukları veya naklettikleri hikâyeler, Salsal-nâme, Hamza-nâme, Anter-nâme, İskender-nâme, Süleyman-nâme, Rüstem-nâme kabilinden, ekseriyetle hamasî (Epic) ve menkabevî mahiyette şeyler olduğundan, bu gibi kahramanların medhi ile meşgul olan bu kıssa-hanlara daha XV. asırdan itibaren meddah lakabı verilmeğe başlanmış"(12) olduğu görülmektedir. "Oğuz Türklerinin kurdukları büyük-küçük muhtelif devletlerde, sair İslam sanatlarında olduğu gibi, hükümdarı eğlendirmekle vazifeli nedim ve komiklerin bulunduğu kolaylıkla hükmedebiliriz. Nitekim, Anadolu'da Selçuklu saraylarında Bizans İmparatorlarının taklidlerini yaparak Sultanları eğlendirmeye çalışan bir takım komik ve taklitçilerin bulunduğunu Bizans kaynakları, bize bildiriyor. Bunlardan ayrı olarak da, Selçuklu ordularında ve saraylarında, Farsça kasideler ve gazeller yazan şairlerden tamamen farklı bir takım ozanların bulunduğunu şark kaynaklarından öğreniyoruz. İşte bu itibar ile Selçukluları küçük gören muhtelif Anadolu beyliklerinin sa-

raylarında nedim ve komikler, taklitçiler, ozanlar ve şairler bulundurma anânesini Selçuklulardan aldıkları pek açıktır"(13). Meddahların Anadolu sahasındaki tarihi inkişaf seyri henüz tespit edilmediğinden onlara ait bilgilerimiz de dağınık ve düzensizdir. Bundan dolayıdır ki, halk hikâyeciliğimizin ilmi bir kritiği gerekmektedir. Biz, meddah çevrelerini, asırları göz önünde bulundurarak vermeye çalışacağız.

İbn Kemal, Tarih'inde, Fâtih Sultan Mehmed'in şehzadeleri Bayezid ve Mustafa'nın sünnetlerinde "hagâm-ı Lâtif ile sohbet-i hariflerinde ne gussa ne gam koyup canlarına safalar" veren meddahlardan söz eder(14).

XVI. ve XVII. asırlardan sonra daha çok gelişen halk hikâyeciliği Kerem ile Aslı, Âşık Gârib gibi aşk hikâyelerinin yaygın olarak anlatılmasına vesile olmuştur. Özellikle âşıkların hayatları etrafında teşekkül eden bu türkülü meddah hikâyeleri Orta ve Doğu Anadolu'da yaşayan Türk halkının his, fikir ve yaşayışlarının bir aynası olarak bugüne kadar yaşayagelmiştir. Bu asırlardan itibaren Erzurum, Erzincan, Tercan ve Murad Suyu gibi Doğu Anadolu bölgeleri, halk hikâyeciliği açısından oldukça zengin görülmektedir(15). Bu görüşü P. Naili Boratav'ın sahada yaptığı kıymetli etüdü de ortaya koymaktadır. Pertev Naili'ye göre de, Doğu Anadolu bölgemiz, âşık hikâyelerinin teşekkül ettiği bir çevredir(16).

Doğu Anadolu bölgesinde, en az üç asırdan beri yaşadığı tahmin edilen bir Koroğlu hikâyesi hepimizin malûmudur. Bu hikâyenin varyantlarını, Mehmet Kaplan başkanlığındaki bir heyet, meddah Behçet Mahir'den derlemiştir(17).

Doğu Anadolu bölgesinin âşık edebiyatımızda önemli bir yeri olduğunu belirten bir başka araştırmacı Dr. Ensar Arslan, "bütün bölgede XIX. ve XX. yüzyıllarda Türk âşık edebiyatının Bayburtlu Zihni, Çıldırılı Şenlik, Kağızmanlı Hıfzı, Posoflu Zülalî ve Sümmanî gibi kıymetli temsilcileri yetiştirmiştir" diyerek bunların her birinin birer büyük hikâyeci âşık olduklarını belirtmektedir(18).

Köprülü'nün Evliyâ Çelebi'den naklettiği bilgilerle de teyid edildiği gibi, Doğu Ana-

dolu bölgesinde, özellikle Erzurum havalisinde pek eski bir hikâyecilik anânesi mevcuttur :

“Erzurum’da erbâb-ı ma’rifetin eğlencesi, meddah Hamza-i Bâ-safâ, Kasab Kurd Şehbaz ve Hayat-baz Kandillioğlu, Diyarbekirli Yahya Şakirdî, hanende Veysi Çelebi en meşhur ehl-i ma’rifetleridir...”

Bu mesirenin her köşesinde gûna-gun sohbet olur; kimi mubahese-i ilm eder, kimi edebiyat ve eş’ar okur, kimi meddah u kıssahanları dinler, kimi mukallid ve mudhiklerle eğlenir. Kimi saz ve kimi söz ile taraf Hüseyin Baykara fasılları ederler” (19).

SARAY MUHİTİNDE MEDDAHLAR :

Halk hikâyelerinin meddahlar tarafından yaygın bir şekilde anlatıldığı muhakkaktır. Bu hikâyeler, XV. asırdan sonra çok hızlı bir şekilde, saraydan başlayarak konak ve köy çevrelerine kadar yayılmış, bu çevrelerin tamamında dinleyici kitlesi bulmuştur. Hitap edilen çevreye göre muhtelif konularda hikâyeler anlatılmıştır. Realist, mensur halk hikâyelerinin hitap ettiği çevre ile meddahların irticalen anlattıkları hikâyeler arasında, vakanın kuruluşu ve hikâyelerin üslûbu açısından mühim bir fark göze çarpar (20). Böyle olduğu halde, İstanbul ve özellikle saray muhitinin tesiriyle eski halk hikâyeciliği anânesi, realist halk hikâyelerini yaratmıştır ve bunlar, İstanbul’un dışında da anlatılmıştır.

Türk halkının ince his ve fikirlerini gösteren halk hikâyeleri, bu kadar yaygın olmasına rağmen, daha çok avam tabakasının ilgisini çekmiştir. Zirâ, bu hikâyeler, onların hayat ve muhayyilesinin bir ürünüdür. Buna karşılık, hususiyetle XVI. asırdan sonra daha ziyade estetik bir dünyaya gömülmüş olan medreseli Divan şairleri, bu kıssaları ve hikâyeye anlatıcılarını yermektedirler. Meselâ bu asrın meşhûr şairlerinden Vardar , Yeniceli Hayretî, Halilî adlı bir şâir Meddahın Geyik hikâyesini alaylı bir ifadeyle söz konusu ederek der ki;

“Halilî şî’r okurken dir görenler
Geyik destanına dönmüşdür eş’ar
Komaz her Türk ağzından dirigâ
Yoğurd ayranına dönmişdür eş’ar” (21).

Aramayın Beni Başka Yerlerde

Aramayın beni başka yerlerde.
Küllenmiş mangalda yatan kor benim.
Pırlantadan taşan renk benim değil,
Kilimdeki yeşil benim, mor benim.

Benim, değirmenin önündeki yük
Benim, şu kıraçlar, şu koca höyük.
Buğdaydan ufağım, zerreten büyük
Rüzgâr benim, yağmur benim, kar benim.

Fukara çobanın işliğindeyim
Çocukların bayram harçlığında
Gelinlik kızların başlığında
Acı soğandaki ince zar benim.

Arpa ekmeğiyim, esmer ve katı.
Kahve koydukları bir eski kutu
Ben çakırdikenî, ben ayrikotu
Kurda, kuşa, dağa, taşa yâr benim.

Şahlanmış atların yelesindeyim
Sepetçi kızların selesindeyim.
Fakir-fukaranın filesindeyim
Kalaysız bakraçta taze lor benim

Akşam ateşiyim çadır önünde
Bir kaba sırımım çarık gönünde.
Yörük kızlarının saç püskülünde,
Boncuk benim, ışık benim, nur benim.

Heybede nakışım, pekmezde şıra
Ben gazı tükenmiş isli bir çıra.
Tarlaya, bostana, taşa, bayıra,
Yorgun alınlardan düşen ter benim.

Ne deseniz, ne yapsanız, nâfile.
Sinmişim kavala, mızraba, tele,
Emrah’ta coşkuyum, Yunus’ta çile
Müşkül benim, çetin benim, zor benim.

Aramayın beni başka yerlerde
Haritada görünmeyen yer benim.
Pırlantadan taşan renk benim değil.
Kilimdeki sarı benim, mor benim...

Şemsi BELLİ

Klasik Divan şair ve ediplerinin saraya, daha doğrusu, padişaha takdim ettiği İran ve Arap menşeli uzun mesneviler, yapı ve üslûp bakımından birer hikâyedirler. Bu hikâyeler bir çok şair meddah tarafından söz konusu edildiğine göre, saray muhitinde bu tip hikâyelerin anlatılageldiği anlaşılmaktadır. Burada bir misal gerekirse Ahmed Paşa'dan verebiliriz; Ahmed Paşa, Saray'a mensup bir şairdir ve mühim bir divan bırakmıştır. O'nun divanında zikredilen iki hikâye (Hüsrev ü Şirin ve Leylâ ile Mecnun) birer aşk hikâyesidir⁽²²⁾. Bu iki izahattan da anlaşıldığı kadarıyla, saray muhitinde de, en az Osmanlı'nın kuruluşundan beri hikâye anlatılmaktadır. Fakat bu hikâyeler umumiyetle İslamî yahut Fars menşelidir. Özdemir Nutku'nun bir araştırmasından öğrendiğimiz kadarıyla da, daha sonraları, saray düğün ve törenlerinde meydanlarda düzenlenen çeşitli gösteriler içinde meddahları da görüyoruz⁽²³⁾.

Fuat Köprülü'nün çok önceleri yapmış olduğu araştırmalarında saray meddahlarıyla ilgili bir tahmin bulunmaktadır. XV. asırdan itibaren her tarafta tesadüf edilen büyük şehir ve kasabalarda halk hikâyeciliğini temsil eden bu kıssa-han meddahlar klasik bir tahsil görmekle beraber yine az çok bir edebî terbiye almış kimselerdi, bilhassa saraylarda çok yüksek tahsil görmüş sanatkâr, kıssa-han meddahlar da vardır ki bunlar hükümdarın nedimi yerinde idiler⁽²⁴⁾. Şükrü Elçin'e göre XV. asır sonlarında yetişen halk hikâyecileri, daha çok ikinci derecedeki şairlerdir⁽²⁵⁾. "Osmanlı hükümdarlarının saraylarında ne gibi taklitçi ve nedimler bulunduğunu bilmiyoruz. Yalnız Yıldırım Bayezid'in bir Arap mudhik (komik) nedimi olup, vezirlerin maruzatta bulunmaya cesaret edemedikleri hiddetli dakikalarda bazı mühim meseleleri onun şakacılığı sayesinde halle muvaffık olduklarını bütün tarihçiler yazıyorlar. Kezalik, Çelebi Sultan Mehmed devrinde Karaman Beyinin Harman Danası lakabıyla tanınmış bir nedimi olduğunu da biliyoruz. Bu nedimlerin aynı zamanda mukallitlik ve kıssa-hanlık, meddahlık vazifesi gördükleri de kolaylıkla tahmin olunabilir" diyen Köprülü⁽²⁶⁾, II. Murad'ın, Fatih'in ve daha

sonraları gelen padişahların saraylarındaki -tespit edilen- meddahlardan söz etmektedir.

Evlîya Çelebi'nin çok daha sonraları verdiği bilgilerle kısa da olsa, İstanbul ve Saray çevresindeki meddahlardan haberdar oluyoruz :

"Esnafı meddahân-ı Sultân ve vüzerâ ve âyân seksen adettir. Bu tâife, taht-ı revhlar üzerinde, ellerinde çavgan, bellerinde mecmualar olup, fesahat ve belagat üzere kıssa-han olarak ubur ederler. Pirleri Sahib-i Rûmî'dir ki, Hazret-i Risaletin meddahıdır. Bu zat, Zaman-ı cehalet'de Anter-nâme okurdu. Bâ-dehu, Hamza-nâme'yi tanzim ettiler"⁽²⁷⁾.

Geçen asrın başlarında yaşayan Doğu Anadolu meddahlarından bazılarını P. Naili Boratav tespit etmiştir. Meşhur Meddah Tüccârî zamanında Kerem ile Aslı, Leylâ ile Mecnun, Ferhad ile Şirin gibi bazı hikâyeleri anlatan bir takım hikâyelerden söz eden Boratav, anlatılan hikâyelerin olumsuz neticeleri yüzünden çıkan bazı kavgalardan da bahsetmektedir⁽²⁸⁾.

BİR FRANÇIZ SEYYAHININ İSTANBUL İNTİBALARINDA MEDDAHLAR :

Gerard de Nerval adlı Fransız seyyah, Doğuya Seyahat adıyla kaleme aldığı hatıralarında, geçen asırda gördüğü bir çok gelenek ve anânemizi dikkatlice incelemiş -bazı karışıqlarla da olsa- bunları kaleme almıştır. 1843'te gördüğü bir meddah, uzun bir hikâye anlatmış ve bunu yazar, eserine aynen aktarmıştır.

"İstanbul'un belli başlı kahvehanelerinde, dinleyicilerce hayran olunacak kadar güzel hikâyeler anlatarak, hayatlarını kazanan, bu meddahlar, islami görüşleri dini anânieleri ve efsaneleri halkın anlayacağı bir dilde, fakat yüksek bir kültüre dayalı olarak..."⁽²⁹⁾, anlatan kişilerdir. Kısacası bunlar, yazara göre, birer hikâye anlatıcılarıdır. Bayezid'teki bir kahvehanede isim yapmış olan bir meddahtan üç gece dinlediği uzun bir hikâyeyi tespit eden yazar, dinleyicileri, Beyoğlu'ndaki tiyatro seyircisiyle mukayese etmektedir. Meddah dinleyicileri O'na göre; daha az fantazi ve basit insanlardır... (s.96). Nerval'e göre bu med-

dahlar, şair değillerdir. Bu açıdan Homere'in destanı hikâyelerini anlatan şairlere benzetilmektedirler (s.96). Meddahlar daha önceleri defalarca anlatılmış eski efsaneleri yeniden işleyerek anlatırlar. Attar, Ebu Zeyd ve Mecnun hikâyeleri gibi... (s.97). Yazar, iyi gelir elde edemeyen bazı meddahların kahvehaneden çıkıp gittiğini gözlemiştir. Bunun yanında, bazı zengin aileler, evlerinde meddah dinlemektedirler. Kahvehaneler, devamlı meddah bulundurmak için Kasideciler Loncası'na başvurmaktalardır⁽³⁰⁾.

ANADOLU TÜRKMENLERİNDE HALK HİKÂYELERİ :

Anadolu'nun bazı bölgelerinde bir küçük olay etrafında teşekkül eden bazı hikâyeler mevcuttur. Doğu Anadolu'da Şerküşte yahut da, Kaside denilen bu nazım ve nesir karışımı hikâyeler; Güney Anadolu'da Bozlak adıyla anılmaktadır. (Bozlak aynı zamanda bir ezgi-türkü çeşididir.) Ali Rıza Yalın, Toros Türkmenlerinin hikâyelerinden söz ederken şöyle der :

"Yürüklerde hikâye ve mesajın yeri, kânun yerini tutmuştur. Hikâyelerin aşiret ruhu üzerinde yarattığı tesirler çok önemlidir. En büyük vatanperverlikler en önemli imanlar kıymetli yaşayış ve sosyal hareketler, hep bu hikâyelerin ekseninde döner"⁽³¹⁾. Yalın, geniş bir Türkmen mahallinden oldukça yük-lü hikâye tespit etmiştir.

BURSA'DA TÜRK HALK HİKÂYECİLİĞİ VE MEDDAHLAR :

Evliya Çelebi'nin bazı açıklamalarıyla eski Bursa'nın, XVII. asırda ve daha önceleri, pek çok meddah yetiştirdiği anlaşılmaktadır. "Bursa'nın yetmişbeş kadar kahvehanesi vardır, mutribân-ı hanendegân, yevmiye üç defa Hüseyin Baykara fasılları ederler. Her kahvehanede gazelhanlar vardır ki insanı mest ederler"⁽³²⁾.

Pertev Naili'nin incelemeleri de, Bursa'nın bir meddah muhiti olduğunu göstermektedir. Bu araştırmacının eserinde, özellikle Bursalı İsmail Belig'den yapılan iktibas ve açıklamalar, Bursalı bazı meddahları gün yü-züne çıkarmaktadır⁽³³⁾.

"Türkistan'da, sesini çeşitli biçimlerde kullanarak bir hikâyeyi dramatize eden sanatçılar vardı. Türk meddahı ile bunlar arasında bir ilinti olduğu muhakkaktır."

DOBRUCA VE KIRIM'DA MEDDAH MUHİTİ VE HALK HİKÂYELERİ :

Bu havalide daha çok Arzu ile Kamber hikâyelerinin anlatıldığını tespit eden Roman-ya'lı Türkolog Mehmet Ali Ekrem, bu hikâye hakkında şunları söyler.

"Bu hikâye Dobruca'da, özellikle, Kırım ve Noğay Türkleri arasında daha çok söylenir. Bu kabileler Arız ile Kamber'i kendileri ile birlikte Orta Asya'dan, Kırım'dan, Deşt-i Kıpçak'tan getirmişlerdir. Kaynak yetersizliğinden, hikâyenin o bölgede yayılış sahasını henüz tespit edemedik"⁽³⁴⁾. Araştırmacıya göre, adı geçen hikâye Dobruca Türkleri arasında, diğer aşk hikâyelerinden daha çok yaygındır.

ORTA ASYA TÜRK MUHİTİNDE MEDDAH HİKÂYELERİ :

Aslen Türkistanlı bir aileye mensup olduğu halde İstanbul'da yetişen ve tahsil gören değerli seyyâh Mehmed Emin Efendi'nin İstanbul'dan Orta Asya'ya Seyahat adlı eserinde, Türkmenler arasından derlediği bilgiler oldukça değerli malzemeye doludur; yol arkadaşı bir Türkmen'den dinlediği Köroğlu Hikâyesini naklederken şöyle der :

"Âşık Verdi'nin destanları içinde Köroğlu'nun adını işitince cidden hayretlere düştüm,

zira, bizde Çamlıbel'e isnad edilen Koroğlu'nun namını, Orta-Asya'dan işitileceğini aklıma bile getiremezdim. Âşık Verdî'ye sorular sorduğumda anladım ki, bunlar Koroğlu'nun kendilerinden hem de Teke kabilesinden olduğuna inanıyorlar..."⁽³⁵⁾.

Yazar, eserinin bir başka yerinde, Âşık Verdî'nin kardeşinin anlattığı bir Ferhad ile Şirin hikâyesinden söz eder, bu hikâyeyi adı geçen şahıs aynen Anadolu meddahları gibi sazlı-sözlü nakletmektedir⁽³⁶⁾.

"Türkistan'da, sesini çeşitli biçimlerde kullanarak bir hikâyeyi dramatize eden sanatçılar vardı. Türk meddahı ile bunlar arasında bir ilinti olduğu muhakkaktır"⁽³⁷⁾, diyen Özdemir Nutku'yu haklı çıkaran bir başka seyyâh Henri de Couliboeuf de Blocqueville, Türkmenler Arasında adlı eserinde tek başına sahneyi canlandırmaya çalışan meddahları görmüş ve incelemiştir.

"Baksılar kadar olmamakla birlikte, masal ve hikâve anlatanlar da çok takdir edilir.

Meselâ bunlar Hive'ye veya Buhara'ya ait şiirler okur, bu arada dütar çalarak sahneyi canlandırmaya çalışırlar. Bazen de kahramanlık destanlarını dile getirir, Türkmenlerin İran Ordusunu nasıl bozduğunu anlatırlar..."⁽³⁸⁾.

AZERBAJCAN MUHİTİNDE HALK HİKÂYELERİ :

Halk anânesinde hâlâ canlılığını muhafaza eden bazı hikâyeler vardır. Âşıkların hayatı etrafında teşekkül eden birkaç hikâyeyi inceleyen P. Naili Boratav, Azerbaycan'da Turfanlı Abbas, Dede Kosum, Kurbanî Emrah⁽³⁹⁾ gibi birçok âşıktan söz eder.

***

Türk Halk Hikâyeciliğinin teşekkül ettiği çevreleri tespit etmek, bu kısa araştırmayla kesin bir neticeye ulaştırılamaz. Tarihi ve sözlü kaynakların taranması ile çizilecek olan bir harita, halk hikâyeciliğimizin yayılma ve tesir sahasını gösterecektir. Biz bu araştırmamızda sadece bir giriş yapmış bulunmaktayız.

Dipnotlar

- (1) Şükrü Elçin, "Kitabi, Mensur, Realist İstanbul Halk Hikâyeleri", Halk Edebiyatı Araştırmaları, Ank. 1977, s.128.
- (2) Şükrü Elçin, "Türk Dilinde Destan Kelimesi ve Mefhumu" a.g.e. s.90-93.
- (3) Fuad Köprülü, "Meddahlar", Edebiyat Araştırmaları, Ank. 1986, s.361 (II. baskı).
- (4) Saim Sakaçoğlu, "Yaşayan Son Meddâh Behçet Mahir ile Sohbet", Kaynaklar Dergisi, İst. 1983, s.48.
- (5) Meszaros Gyula, Koroğlu, Budapeşte 1913 Mukaddes s.17.
- (6) Pertev Naili Boratav, Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği, Ank. 1946, s.31 (Müellif, bu satırları, Rodloff, Proben VIII Mukaddeme I. tercemesi, Halk Bilgisi Mecmuası I, s.60'dan almıştır).
- (7) E. Saussey, Litterature Populaire Turgue, b.50'den iktibas P.N. Boratav, a.g.e., s.154.
- (8) Türk Dili ve Edebiyatı Ans., "Halk Hikâyesi Maddesi", C.4, s.58.
- (9) a.g. ansiklopedi s.58.
- (10) P.N. Boratav, a.g.e. s.102.
- (11) S. Sakaçoğlu, a.g. sohbet Kaynaklar s.52.
- (12) Köprülü, a.g. makale s.375.
- (13) Köprülü, a.g.m. aynı sayfa.
- (14) İbn. Kemal, Tevarih-i Ali Osman (hz. Şerafettin Turan), Ank. 1957 s.142.
- (15) Daha geniş bilgi için bkz. N. Sami Banarlı, "Halk Hikâyeleri", Türk Ansk. C.XVIII Ank. 1970 s.399.
- (16) P.N. Boratav a.g.e. c.48.
- (17) Mehmed Kaplan (Mehmet Akalın ve Muhan Balı ile), Koroğlu Destanı, Ank. 1973.
- (18) Ensar Arslan, Çıldır Aşık Şenlik, Hayatı, Şiirleri ve Hikâyeleri, Ank. 1975, s.37.

- (19) Köprülü, a.g.m. s.382 (Evliya Çelebi'den naklen bkz. Seyahat-nâme, C.I., s.25-215, C.IX., s.18).
- (20) Ş. Elçin, Kitabi Realist, a.g. eser s.129.
- (21) Hayreti, Divan Hz. Mehmed Çavuşoğlu, İst. 1981, s.446.
- (22) Harun Tolasa, Ahmed Paşa'nın Şiir Dünyası, Ank. 1873, b.115.
- (23) Özdemir Nutku, IV. Mehmet'in Edirne Şenliği, T.T.K. İst. 1972, (Eserin muhtelif sayfalarında bu meselenin izahı var).
- (24) Köprülü, s.374.
- (25) Ş. Elçin, a.g.m. s.126.
- (26) Köprülü, s.375, 376.
- (27) Evliya Çelebi, Seyahat-nâme, C.I., s.525, Köprülü s.381.
- (28) P. Naili, a.g.e. s.103.
- (29) Gerard De Nerval, Doğuya Seyahat, çev. M. Taşcıoğlu, K. Bakanlığı, Ank. 1984, s.95.
- (30) G. Nerval, a.g.e., s.231 vd.
- (31) A. Rıza Yalçın, Cenupta Türkmen Oymakları, Hz. S. Emir, Ank. 1977, s.270.
- (32) Köprülü a.g.m.'den iktibas s.382.
- (33) Boratav a.g.e. s.103.
- (34) M. Ali Ekrem, "Arız (Arzu) ile Kamber", III. Milletlerarası Türk Folklor Bildirileri, C.II. Halk Edb., Ank. 1986, s.93.
- (35) Mehmed Emin Efendi, İstanbul'dan Orta Asya'ya Seyahat, Hz. Rıza Akdemir, Ank. 1986, s.71.
- (36) a.g.e. s.76.
- (37) Özdemir Nutku, VI. Mehmet'in Edirne Şenliği, T.T.K. İst. 1972, s.3.
- (38) H. de Couliboeuf de Blocqueville, Türkmenler Arasında, Hz. Rıza Akdemir, Ank. 1986, s.73.
- (39) P. Naili, a.g.e. s.39.

